

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ ΤΩΝ ΣΤΩΙΚΩΝ

ΠΛΑΙΙ περί τὰ 300 ἔτη π. Χ. ἔξω τοῦ Πειραιῶς εἶχε ναυαγήσῃ πλοῖον μὲ φορτίον πορφύρας.

Ἦτο δὲ ἡ πορφύρα τότε πολυτιμοτάτη βαφή ἐξαγομένη ἀπὸ κογχύλια τινὰ τῆς θαλάσσης. Τὸ χρῶμα αὐτῆς ἦτο ἡ κόκκινον ὡς τὸ αἷμα ἢ ἰόχρουν μὲ τινὰς παραλλαγάς. Τοσοῦτον δὲ περιζήτητα ἦσαν τὰ χρώματα ταῦτα, τὰ ὅποια δὲν ἤξευρον νὰ κατασκευάζωσιν ὡς σήμερον καὶ ἀπὸ ἄλλας οὐσίας, ὥστε ἡ πορφύρα ἐπωλεῖτο τότε πρὸς ἴσον βάρους ἀργύρου.

Ἡ ζημία λοιπὸν τοῦ πλοίου τοῦ ναυαγήσαντος ἦτο μεγάλη. Ἀνῆκε δὲ τοῦτο εἰς ἔμπορόν τινα ἀπὸ τὸ Κίτιον τῆς Κύπρου, ὅστις ἐκαλεῖτο Ζήνων. Ὁ ἔμπορος οὗτος, ὅστις ἔτυχε καὶ αὐτὸς νὰ εἶναι ἐν τῷ πλοίῳ, ἦτο νεώτατος 22 ἐτῶν καὶ λόγιος ἀνὴρ. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην ὁ Ζήνων ἀνῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ περιεφέρετο εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως περιαλγῆς διὰ τὴν συμφοράν. Ὅτε δὲ διέβαινε διὰ τινος ὁδοῦ τῆς πόλεως, παρετήρησε μικρὸν βιβλιοπώλην καθήμενον εἰς τὴν θύραν τοῦ μαγαζείου του καὶ ἀναγινώσκοντα ἐν ἐκ τῶν βιβλίων. τὰ ὅποια ἐπώλει, ὅπως συνήθως κάμνουσιν οἱ μικροὶ βιβλιοπῶλαι, οὓς δὲν ἀπασχολοῦσι πολὺ οἱ ἀγορασταὶ βιβλίων. Ἦτο δὲ τὸ βιβλίον τοῦτο τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος. Ὁ Ζήνων ἦλθε πρὸς τὸν βιβλιοπώλην καὶ καθίσας συνδιελέχθη μετ' αὐτοῦ περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου καὶ ἡρώτησεν ἀνεύρίσκονται καὶ ἐν τῇ πόλει φιλόσοφοι διδάσκοντες τοιαῦτα πράγματα. Μάλιστα, εἶπεν ὁ βιβλιοπώλης καὶ ἔδειξε τὸν Κράτητα, ὅστις ἔτυχε νὰ διαβαίνει τότε ἐκεῖθεν. Τοῦτον, εἶπε, δύνασαι ν' ἀκολουθήσῃς καὶ θὰ μάθῃς πολλὰ πράγματα. Ὁ Ζήνων ἐστηκώθη εὐθὺς καὶ ἦλθε πρὸς τὸν Κράτητα καὶ ἔγεινε αὐτοῦ μαθητής. Ἦτο δὲ ὁ Κράτης οὗτος ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας τῶν Θηβῶν, ὅστις πεισθεὶς ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν Κυνικῶν φιλοσόφων ὅτι ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ζῇ τις φυσικὴν ζωὴν καταφρονῶν καὶ δόξας καὶ τιμὰς καὶ πλοῦτον καὶ εὐζωίαν ἐδώρησε τὸν πλοῦτόν του εἰς

τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀφιερῶθη εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἦρχισε δὲ τὸν νέον του βίον ὡς ἐξῆς· Ἦλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐνώπιον τοῦ πλήθους ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν ἐλεύθερον εἰπὼν· «Ὁ Κράτης ἐλευθερώνει σήμερον τὸν Κράτητα ἀπὸ τὴν δουλείαν.»

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Κράτητος ἦτο νὰ ζῇ ὁ ἄνθρωπος ἐν μεγίστῃ λιτότητι καὶ νὰ μὴ ἔχῃ οὐδενὸς ἀνάγκην, ἀρετὴ δὲ εἶνε ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ ἔλλειψις ἀναγκῶν. Τοσοῦτον δὲ αἱ σκέψεις αὐταὶ κατ' ἀρχὰς εὐχαρίστουν τὸν Ζήνωνα, οὗ ἤνοιγον τοὺς ὀφθαλμοὺς περὶ τῆς ἀληθοῦς τῶν πραγμάτων ἁξίας, ὥστε εἶπεν ὅτι τὸ καλλίτερόν μου ταξεῖδι· ἦτο τὸ ταξεῖδι τῆς ναυαγίας μου. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου δὲν ἐθεώρει τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ἀρκετὴν. Ἐπίστευε καὶ αὐτὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ ἀνάγκας καὶ τοῦτο εἶναι μέγα ἐφόδιον διὰ τὴν φιλοσοφίαν καὶ διὰ τὸν εὐδαίμονα βίον, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε καὶ τὸ πᾶν. Πρὸς τὴν ἀληθινὴν εὐδαιμονίαν ἀπαιτεῖται καὶ ἡ παιδεία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀληθοῦς αὐτοῦ μόρφωσις. Διὸ κατέφυγε καὶ εἰς ἄλλους φιλοσόφους τοὺς ἀκολουθοῦντας τοῦ Σωκράτους τὰ διδάγματα τὸν Στίλπωνα τὸν Μεγαρεῖκόν καὶ τὸν Ξενοκράτην, τὸν διάδοχον τοῦ Πλάτωνος καὶ πρὸς ἄλλους, οὓς ἤκροατο ἐπὶ 20 ὅλα ἔτη, ὅτε ἤνοιξε καὶ αὐτὸς σχολεῖον εἰς τὴν Στοᾶν τὴν καλουμένην Ποικίλην ἐκ τῶν ἀνηρτημένων ἐκεῖ εἰκόνων τοῦ ζωγράφου Πολυγνώτου. Ἐκ τοῦ τόπου δὲ τῆς διδασκαλίας του ἐκλήθη καὶ αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του Στωϊκοί. Πλήθος ἀκροατῶν συνέρρεον πρὸς τὸν διδάσκαλον τοῦτον, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Ζήνων ἡγάπα πανταχοῦ τὴν δημοσίαν εὐπρέπειαν μὴ μιμούμενος εἰς τοῦτο τοὺς Κυνικοὺς φιλοσόφους, ἀλλ' ὁ βίος του ἦτο τοσοῦτον λιτὸς καὶ οἰκονομικός, ὥστε ἐν Ἀθήναις εἶχε γείνη παροιμιώδης «ζῇ οἰκονομικώτερα καὶ ἀπὸ τὸν Ζήνωνά». Τὸ σύνθημα φαγητόν του ἦτο ψωμί, μέλι ἢ ξηρὰ σῦκα καὶ ὀλίγον κρασί. Τὸ δὲ φόρεμά του ἦτο εἰς λεπτὸς μανδύας, δι' οὗ περιετύλισσε τὸ σῶμά του καὶ οὐδὲν ἄλλο. Διὸ καὶ οἱ κωμικοὶ τότε ἔλεγον περὶ αὐτοῦ ὅτι διδάσκει τοὺς μαθητάς του τὴν νέαν φιλοσοφίαν, τὴν πεῖναν, ψωμί, σῦκα καὶ κρασί. Ἡ αὐστηρὰ ὁμῶς αὕτη δίαιτα διетήρησεν αὐτὸν ὑγιέστατον κατὰ τὸ σῶμα καὶ ἀκμαιότατον κατὰ τὸν νοῦν μέχρι βαθέος γήρατος, εἰ καὶ ἦτο φύσει ἀσθενικός. Ἀπέθανεν δὲ 72 ἐτῶν ἢ κατ' ἄλλους 98 ἐκουσίως ὑπ' ἀσιτίας. Μεταβλίνων δηλ. μίαν ἡμέραν ἐκ τοῦ σχολείου του εἰς τὴν οἰκίαν του ὀλισθήσας ἔπεσε καθ' ὁδὸν καὶ συνέτριψεν ἓνα τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς του. Τότε ἐκτύπησε τὴν γῆν διὰ τῆς χειρὸς του καὶ εἶπε· «Τί με φωνάζεις; ἔρχομαι ἀμέσως». Ταῦτα εἶπε

καὶ ἀναστὰς ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἔνθα ἀπέθανεν ὑπ' ἀσπιδος. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν τὸν μέγαν τοῦτον διδάσκαλον στήσαντες εἰς αὐτὸν ἀνδριάντα.

Ὁ Ζήνων ἤθελε νὰ διαδώσῃ τὰς ἰδέας του εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν τῆς κοινωνίας, καὶ διὰ τοῦτο οἱ μαθηταὶ του ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπετελοῦντο πάντες ἐκ πτωχῶν. Τοὺς τετυφωμένους πλουσιόπαιδας εὗρισκε τρόπον νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ. Οὕτω νέον τινὰ ἐκ Ῥόδου ἀπεμάκρυνεν εἰπὼν εἰς αὐτὸν νὰ καθίσῃ εἰς τὴν ῥυπαρὰν βαθμιᾶ τῆς κλίμακος τοῦ σχολείου. ἔπειτα εἰσαγαγὼν αὐτὸν εἰς τὸ σχολεῖον, ἔνθα οἱ μαθηταὶ του ἐφόρου ἐνδύματα πλαιὰ ἐμβαλωμένα.

Ὁ Ζήνων ἐτίμα βεβαίως καὶ τὴν θεωρίαν ἀλλὰ περισσότερο τὴν πρᾶξιν. Κατ' αὐτὸν οὐχὶ ὁ λέγων σοφά, ἀλλ' ὁ πράττων σοφά εἶναι σοφός. Διὰ τοῦτο διώρισε καὶ διάδοχόν του ἐκ τῶν μαθητῶν του τὸν Κλεάνθη, ὅστις δὲν ἦτο μὲν ἐκ τῶν μαθητῶν του ὁ πνευματωδέστατος, ἦτο ὅμως ὁ ἐπιμονώτατος καὶ ὁ καρτερικώτατος αὐτῶν πάντων νὰ πράττῃ τὸ καθήκον του. Ἦτο δὲ ὁ Κλεάνθης οὗτος πτωχὸς νέος ἐκ τῆς Ἀσσοῦ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅστις ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ὡς μόνον ἐφόδια ἔχων τέσσαρας δραχμάς. Φύσει δὲ ἐργατικὸς καὶ φιλόσοφος ὢν εὗρεν εὐθὺς πολλὴν ἐργασίαν, ἐπότιζε δηλ. τοὺς κήπους τῶν Ἀθηναίων ἀντλῶν ὕδωρ ἐκ τῶν φρεάτων καὶ ἤλεθε σῖτον διὰ χειρομύλου ἐπ' ἀμοιβῇ. Τὰς ἐργασίας δὲ ταύτας ἐξετέλει τὴν νύκτα ὀλίγιστον χρόνον κοιμώμενος, τὴν δὲ ἡμέραν ἐπῆγαινεν εἰς τοῦ Ζήνωνος τὸ σχολεῖον, ἀκροώμενος μετὰ προσοχῆς τῆς διδασκαλίας καὶ σημειῶνων τὰ ἄξια σημειώσεως εἰς ὅσα βιβλία ἦ καὶ ὅστρακα, ἃ εἶχε πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν περὶσκεύασθαι· διότι δὲν εἶχε περισσεύοντα χρήματα νὰ ἀγοράσῃ τὰ πρὸς γραφὴν ἀναγκαζοῦντα. Οὕτως ἔζη ὁ Κλεάνθης, οὐ οἱ συμμαθηταὶ του ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν κυρίαν ἐργασίαν του ἐπυνόμαζον Φρεάντην. Τοσοῦτον δὲ ἔζη κοσμίως καὶ ἐνεδύετο ὥστε ὁ Ἀρειὸς πάγος, τὸ ἀνώτατον ἐν Ἀθήναις δικαστήριον, ὅπερ ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς πόλεως τοὺς ἀργοὺς καὶ κηφῆνας, ὑποπεύων καὶ περὶ τοῦ Κλεάνθους, ὅς δὲν ἐφαίνετο πόθεν ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἀνέκρινεν αὐτὸν περὶ τούτου. Ἐν τῇ ἀνακρίσει δὲ ταύτῃ ἔμαθε διὰ μαρτύρων ὅτι ὁ Κλεάνθης σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν νύκτα εἰργάζετο ποτίζων τοὺς κήπους καὶ ἀλέθων σῖτον καὶ θιμιάσας τὴν φιλοπονίαν καὶ φιλομάθειαν τοῦ ἀνδρὸς εὐχαρίστως προσέφερε πρὸς αὐτὸν συνδρομὴν χιλίων δραχμῶν, ἃς ὅμως ὁ Κλεάνθης κατὰ συμβουλήν τοῦ Ζήνωνος δὲν ἐδέχθη. Κατόπιν ὅμως ἐδέχθη τὴν δωρεάν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγό· νου ἐκ 3000 δραχμῶν, ὡς καὶ ἐν φόρεμα, ὃ προσέφερον αὐτὸ οἱ

Ἀθηναῖοι, ὅτε εἰς μίαν πανήγυριν καθ' ἣν ἦτο καὶ ὁ Κλεάνθης ὡς παιδαγωγός τινων παιδῶν, τοῦ ἤρπασεν σφοδρὸς ἄνεμος τὸ μόνον φόρεμα μεθ' οὗ ἦτο περιτετυλιγμένος καὶ ἐφάνη ὁλόγουμος ἐνώπιον τῶν χειροκροτούντων Ἀθηναίων. Ἦτο δὲ ὁ Κλεάνθης ἄνθρωπος γλυκὺς καὶ μετριόφρων, ἀπέφευγε τὰς ἐρίδας καὶ ὠμίλει περὶ ὅλων τῶν ἀνθρώπων καλὰ. Ὅτε συμμαθητὴς του ὠνόμασεν αὐτὸν ὄνον, ὁ Κλεάνθης οὐδαμῶς ταραχθεὶς εἶπε· «Μάλιστα, διότι μόνος ἐγὼ ἐξ ὅλων τῶν μαθητῶν δύναμαι νὰ βαστάσω ὅλον τὸ βάρος τῶν καθηκόντων ἐπὶ τῶν ὤμων μου.» Ἀπέθανε δὲ εἰς ἡλικίαν 80 ἐτῶν καὶ αὐτὸς ἐκουσίως. Εἶχεν ὑπὸ ὀδονταγίας πρησθῇ ἡ παρεΐα του, ὁ δὲ ἱατρὸς διέταξεν αὐτὸν ἐπὶ δύο ἡμέρας νὰ μὴ φάγῃ τίποτε. Ὅταν δὲ παρῆλθον αἱ δύο ἡμέραι εἰ καὶ εἶχε γείνη καλὰ καὶ ἡδύνατο νὰ φάγῃ, ἀπέφυγεν ὅμως νὰ πράξῃ τοῦτο εἰπὼν ὅτι θὰ ἀκολουθήσῃ τὴν καλὴν ὁδόν, ἥτις τοῦ ἐδείχθη, καὶ οὕτως ἀπεθανεν ὑπ' ἀσιτίας.

Μεγάλην δὲ δόξαν ἀπέκτησεν ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία διὰ τοῦ εὐγλώττου καὶ εὐφυοῦς Χρυσίππου, μαθητοῦ τοῦ Κλεάνθους. Ἦτο δὲ ὁ Χρυσίππος οὗτος ἀπὸ τοὺς Σόλους ἢ κατ' ἄλλους ἀπὸ τὴν Ταρσὸν τῆς Κιλικίας. Καὶ ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο λιτότατος, εἰ καὶ ἦτο εὐσεὶ ἀσθενικός. Ἠγάπα πολὺ τὰς συζητήσεις καὶ πολλάκις ὁ ζῆλος οὗτος παρέφερεν αὐτὸν νὰ συζητῇ καὶ μετὰ τοῦ διδασκάλου του. Τοσοῦτον δὲ δεινὸς ἦτο διαλεκτικός, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἔλεγον ὅτι ἂν ἔχωσι καὶ οἱ θεοὶ διαλεκτικὴν, αὕτη θὰ εἶναι οἷα ἡ τοῦ Χρυσίππου. Ἐκτὸς δὲ τῆς ὀξυνοίας τῆς μεγάλης καὶ τῆς εὐγλωττίας, εἶχεν ἐν τῇ συζητήσει καὶ τὸ εὐτράπελον καὶ τὸ ἀστεῖον, δι' οὗ ἡ συζήτησις αὐτοῦ καθίστατο λίαν τερπνή. Ἀλλὰ καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἔχει τι τὸ ἀστεῖον. Ἦτο 73 ἐτῶν, ὅτε μίαν ἡμέραν κατελήφθη ὑπὸ ζάλης καὶ ἠναγκάσθη νὰ κατακλιθῇ ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἐνθα ὑπηρετεῖ αὐτὸν μία πτωχὴ γραῖα. Ἐνταῦθα δὲ κατακεκλιμένος παρετήρησεν ὅτι ὁ προσφιλὴς του ὄνος εἰσεχώρησεν εἰς τὸ δωμάτιόν του καὶ τοῦ ἔτρωγε τὰ σῦκα. Τοῦτο τοσοῦτον διεσκέδασεν αὐτόν, ὥστε ἐκάλεσε τὴν ὑπηρετρίαν νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ὄνον καὶ ὀλίγον οἶνον νὰ πῖνῃ. Ὅτε δὲ ὁ ὄνος ἤρχισεν εὐχαρίστως νὰ πῖνῃ καὶ τὸν οἶνον, ὁ Χρυσίππος τοσοῦτο ἐφαιδρύνθη, ὥστε γελῶν ἀπεπνίγη.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ τρεῖς κορυφαῖοι διδάσκαλοι τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας. Οὗτοι ἐπίστευον ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος τὴν εὐδαιμονίαν του φέρει εἰς τὴν καρδίαν του, ἐκεῖ ὑπάρχει ὁ θεσαυρὸς καὶ δι' αὐτόν καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Εὐδαιμονία δὲ εἶναι ἡ γνῶσις καὶ ἄσκησις τῆς ἀρετῆς. Ἐκαστος ἄνθρωπος, ἔλεγον, πρέπει νὰ ζήσῃ ἐν πῶ κόσμῳ τούτῳ εὐδαίμων. Ἀλλ' ἡ εὐδαιμονία δὲν συνίσταται

εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἢ ἀπόλαυσιν τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς ἀρετῆς. Ἡ συμφωνία τῶν πράξεων παντὸς ἀνθρώπου πρὸς τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις παρέχει εἰς αὐτὸν οὐρανίαν ἀπόλαυσιν καὶ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν ταύτην πρέπει πάντες νὰ τείνωσι. Καὶ ἡ μὲν προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων νὰ ἀποκτήσωσι πεποιοθήσεις λέγεται σοφία, ἡ δὲ δύναμις νὰ ζῶσι πάντοτε συμφῶνως πρὸς τὰς πεποιοθήσεις τῶν καλεῖται ἀνδρεία. Ὅστις δὲ ἔχει καὶ σοφίαν καὶ ἀνδρείαν ἐσωτερικῶς μὲν χαλιναγωγεῖ τὰ πάθη του καὶ τὰς ὁρμὰς του καὶ δεικνύει σωφροσύνην, ἐξωτερικῶς δὲ δεικνύει δικαιοσύνην. Αὐταὶ εἶναι αἱ 4 θεμελιώδεις ἀρεταὶ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ ἀσκησις αὐτῶν εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐν τῇ ἀσκήσει τούτων (ἢ ὁμολογουμένως τῇ φύσει, ὅπως ἔλεγεν ὁ Ζήνων. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐξευρέθη ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια τί εἶναι ἀγαθόν, τί εἶναι κακόν, ἀνάγκη πάντες νὰ ἐργασθῶσι πρὸς τοῦτο. Τὸ ἀτελές, τὸ ψευδές, τὸ κακὸν πρέπει νὰ ἐκλίπη, νὰ ἐπικρατήσῃ δὲ τὸ τέλειον, τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν. Ἡ δὲ εὕρεσις τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ εἶναι ἡ μεγίστη τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ μεγίστη αὐτοῦ εὐδαιμονία.

Ἡ ἀρετὴ φέρει πάντας εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἡ δὲ πρὸς τὴν ἀρετὴν τάσις εἶναι τάσις πρὸς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν. Ἐχει δὲ ἡ ἀρετὴ τοῦτο τὸ οὐράνιον χάρισμα ἀσχομένη νὰ καθιστᾷ τὸν ἀσχοῦντα εὐδαίμονα εἴτε οὗτος θέλει τοῦτο εἴτε μὴ καὶ νὰ προάγῃ αὐτὸν εἰς βαθμὸν ἀνώτερον τελειότητος. Πρέπει δὲ νὰ ζητῶμεν τὴν εὐδαιμονίαν ἡμῶν οὐχὶ ἐκεῖ ὅπου τὴν ζητοῦσι συνήθως οἱ ἄνθρωποι. Ἐν τῷ βίῳ τὰ πράγματα ἔχουσι ἀναστροφῇ. Εἰς τοὺς κόπους, εἰς τὴν ἐργασίαν, εἰς τὴν στέρησιν ἔγκειται ἡ ἀγνὴ καὶ ὑψηλὴ ἡδονὴ καὶ οὐχὶ εἰς τὴν εὐζωίαν καὶ εὐπάθειαν. Πρὸ παντὸς δὲ ὅστις θέλει νὰ εἶναι εὐδαίμων πρέπει νὰ εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ συνηθίσῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκας, νὰ εἶναι ὑπέρτερος τῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου. Ὁ Σωκράτης ἔλεγεν ὅτι νὰ μὴ χρειάζεται τις τίποτε εἶναι θεῖον, νὰ χρειάζεται δὲ ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερα, εἶναι ἐγγύτατα τοῦ θείου. Ἀληθῶς ἐλεύθερος ἄνθρωπος κατὰ Ζήνωνα εἶναι ὁ σοφὸς καὶ ἐνάρετος, ὁ δὲ κακὸς εἶναι δούλος. Ἡ ἀρετὴ διὰ τὸν σοφὸν εἶναι ἀρκετὴ. Ὅσῳ περισσότερον κλείομεν τὰς πηγὰς τῆς ἐξωτερικῆς εὐδαιμονίας, τοσούτῳ ἀφθονώτερον ρέουσιν αἱ πηγαὶ τῆς ἐσωτερικῆς. Οὐδαμῶς δὲ θολοῦται ἡ εὐδαιμονία τῆς ἀρετῆς ὑπὸ τῶν θλίψεων καὶ τῶν ἀλγηδόνων, διότι διὰ τὸ πνεῦμα ὑπάρχει μόνον ὅτι θέλει νὰ ὑπάρχῃ.

Ἐν τῇ ἀρετῇ δὲ ἔγκειται ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ μακαριότης. Ὅστις

δὲ δὲν αἰσθάνεται τοῦτο, δηλοῖ ὅτι δὲν ἐνεβάθουνεν εἰς τὸ πρᾶγμα. Αἰτία δὲ τῆς εὐδαιμονίας ταύτης εἶναι ἡ συμφωνία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ συμφιλίωσις πρὸς ἑαυτόν. Διὰ τῆς συμφιλίωσεως δὲ ταύτης ἀνακτᾷ ὁ ἄνθρωπος τὴν οὐσίαν του, τὴν κυρίαν του φύσιν, ἀνακτᾷ τὸν ἀνθρωπισμόν του. Ὁ δ' ἔχων ἀνθρωπισμόν, ἔχει τὴν θεότητα ἐν ἑαυτῷ, ἔχει τὴν εὐδαιμονίαν. Περιλαμβάνει δὲ ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ χρήσιμον· διότι ἡ ιδιότης τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι νὰ ὤφελῃ καὶ ὄχι νὰ βλάβῃ, ὡς γνώρισμα τῆς θερμότητος εἶναι νὰ θερμαίνῃ καὶ ὄχι νὰ ψύχῃ.

Ἀνάγκη νὰ ἀρχίσωμεν νὰ ζῶμεν κατὰ φύσιν ἤτοι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. Ὅ,τι ὁ ὀρθὸς λόγος ὑπαγορεύει εἶναι καθήκον, ἡ δὲ ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος εἶναι ἀρετὴ. Ὁ πράττων κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ λογικοῦ του, θέτει τὴν φύσιν του εἰς συμφωνίαν πρὸς ἑαυτήν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὀρθὸς λόγος εἶναι εἰς ὅλα τὰ λογικὰ ὄντα ὁ αὐτός, οἱ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττοντες εἶναι ὅλοι πρὸς ἀλλήλους σύμφωνοι. Αὐτοὶ ἀποτελοῦσι τὴν πολιτείαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἥτις κυβερνᾶται μὲ τοὺς ἀγράφους αὐτῆς νόμους. Μόνον οἱ ἐνάρετοι εἶναι ἀληθεῖς πολῖται, οἱ δὲ ἄλλοι εἶναι ἐχθροὶ καὶ δοῦλοι. Ὅλοι δὲ οἱ ἐνάρετοι εἶναι ἀδελφοὶ μεταξύ των· διότι ἀληθῆς ἀδελφότης δὲν εἶναι ἡ τοῦ αἵματος, ἀλλ' ἡ τῆς ἀρετῆς. Πάντες δὲ καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶναι ἐλεύθεροι καὶ πάντες ἔχουσι τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα.

Πολιτεία εἶναι μία ἡ τῆς ἀρετῆς, ἥτις περιλαμβάνει πάντας τοὺς ἐναρέτους, ὅπουδῆποτε γῆς καὶ ἂν κατοικῶσιν. Εἶναι ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ παγκόσμιος αὕτη πολιτεία ἡ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἢ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς. Πάντες δὲ οἱ πολῖται τῆς πολιτείας ταύτης πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους· διότι εἶναι υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ κυβερνῶνται δι' ἐνὸς κοινοῦ εἰς ὅλους νόμου ὡς μία ποίμνη.

Τοιαῦται εἶναι αἱ δοξασαὶ τῶν Στωϊκῶν περὶ ἀρετῆς καὶ τῆς στενωῆς μετὰ ταύτης συνδεομένης εὐδαιμονίας. Οὐδεμία φιλοσοφία ἀνέδειξε τοιοῦτους χαρακτῆρας ἐν τῷ βίῳ, οἷους ἡ φιλοσοφία τῶν Στωϊκῶν, οἵτινες τὰ πάντα ἐθυσίαζον, τὴν ἀρετὴν ὅμως ὄχι. Ὁ λιτὸς καὶ ἀπέρिटτος αὐτῶν βίος, ἡ ἰδέα περὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἀσχήσει τῆς ἀρετῆς, εἶναι σωτήριοι ἰδέαι καὶ διὰ τὰ ἄτομα καὶ διὰ τὴν πολιτείαν. Περὶ τῶν ιδεῶν τούτων εἰργάσθη ἐκθύμως καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἐργάζεται, ἵνα βασιλεύσῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἡ ἀρετὴ καὶ ἔλθῃ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς ὡς εἶναι καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ.